

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СФЕРІ ТРАДИЦІЙНОГО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА ПОЛІЩУКІВ (за експедиційними матеріалами)

У статті на основі польового матеріалу, зібраного на території Середнього Полісся, і опрацювання наукових джерел та літератури проаналізовано трансформацію основних сфер звичаєвого права в період, коли на традиції громадсько-правових і побутових відносин вплинуло офіційне радянське законодавство, простежено збереження окремих елементів народного права до сьогодні.

Ключові слова: звичаєве право, громадський побут, трансформації, радянське законодавство, звичаї, Середнє Полісся.

В статье на основе полевого материала, собранного на территории Среднего Полесья, и изучения научных источников и литературы проанализировано трансформацию основных сфер обычного права в период, когда на традиции общественно-правовых и бытовых отношений повлияло советское законодательство, прослежено сохранение отдельных элементов народного права до настоящего дня.

Ключевые слова: обычное право, общинный быт, трансформации, советское законодательство, обычаи, Среднее Полесье.

The article, being based of the field materials collected in Middle Polissia and examining scientific sources and reference books, analyses the transformation of main spheres of traditional customary law in the period marked by the influence of the Soviet legislation over traditions of social and jural, as well as living, relations. It also analyzes the preservation of individual elements of traditional laws until nowadays.

Keywords: customary law, public mode of life, transformations, Soviet legislation, customs, Middle Polissia.

Норми традиційного звичаєвого права були безпосередньо пов'язані з усіма сферами повсякденного життя українців і містили правила регулювання життя певного соціуму, зокрема селянства. Досить тривалий час саме за допомогою норм звичаєвого права урегулювалося життя в сільській громаді, яка була організована відповідно до народних потреб та інтересів і зберігала спадкоємні морально-етичні цінності, форми спілкування. Звичаєве право діяло в селянських громадах поряд з урядовими законодавчими актами і було насамперед правом знедолених верств селянства. За радянської влади під неминучим впливом радянських державних правових норм відбувався процес зникнення або заміни деяких традиційних звичаїв.

Однак у сферах звичаєво-правової культури збереглося багато давніх звичаїв, які вдалося зафіксувати під час експедиційних досліджень 2011–2014 років Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф на території Середнього Полісся (Рівненська та Житомирська області), що

постраждала внаслідок аварії на ЧАЕС. Хоча нині не фіксуємо широкого побутування самосудів чи вигнання із села через провину, але цікавим залишається вивчення звичаїв взаємодопомоги й дошлюбного спілкування молоді. Крім того, місцеві жителі пам'ятають давні відносини в сільській громаді тощо. Тому найбільший інтерес для нас мають свідчення старших інформантів, які ще пам'ятають, за переказами своїх батьків, «колишній» побут та звичаї старої сільської громади – першої половини ХХ ст. та їх трансформацію після остаточного утвердження радянського законодавства (1940–1950-ті рр.). Адже основна трансформація звичаїв громадського побуту відбулася саме в період встановлення радянської системи, яка докорінно змінила традиційний уклад побуту, підлаштувавши його під закони і контроль радянської влади. Отже, реконструкцію звичаєвого права поліщуків спробуємо здійснити в контексті радянського законодавства, яке спричинило трансформацію змісту й форми традиційних звичаїв, призвело до певного нівелю-

вання звичаєво-правових відносин, якими здавна регулювалася життєдіяльність сільської громади. Зокрема, вирішення земельних питань суттєво вплинуло на умови праці. Дрібні двори, що замінили старі – індивідуальні (хуторна система), об'єднували в колективні господарства. Змінилися майнові відносини в сімейно-побутовій сфері, насамперед статус жінки, інших членів родини та приймків у сім'ї тощо. Звичайно, в умовах незалежності нашої держави також відбуваються подальші зміни в системі законодавства.

Зазначимо, що в 1920-х роках чимало науковців щодо майбутньої правової системи України надавали важливого значення звичаєвому праву, у якому вони завжди вбачали «дійсно народне» право. Теоретичним обґрунтуванням такої позиції слугували тогочасні правові концепції, зокрема модернізовані погляди на звичаєве право так званої історичної школи права [8, с. 13]. Основний науковий доробок зі звичаєво-правової культури належить ученим, які працювали у Всеукраїнській академії наук у 1920 – 1930-х роках [1; 2; 4; 5; 9; 10; 14–21]. Зокрема, дослідник О. Малиновський стверджував, що «давнє звичаєве право одрізняється од законів тим, що за стародавніх часів закони записувано, згодом, коли винайдено було друкування книжок, їх друкували, а звичаєве право держали в пам'яті й передавали з покоління в покоління через усний переказ. Воно зароджувалося в побуті людей. Його не формулювали й не записували, а коли було треба, вживали. Треба розпізнати його в діях, що відбувалися згідно з ним» [15, с. 114].

Стосовно історіографії питання, особливий інтерес викликають етнографічні й фольклорні матеріали, зібрані В. Кравченком та іншими дописувачами, щодо звичаєво-правової культури на Поліссі [13]. Цінними є документи Державного архіву Рівненської області, фрагменти яких опублікувала дослідниця Л. Леонова [6]. Зокрема, найдавнішими матеріалами є метричні книги православних церков за 1849–1925 роки: у них ідеться про народження, хрещення, одруження та смерть місцевих жителів регіону, представлено також матеріали про місцеві імена та прізвища, вік одруження та особливості розлучення, про поширення в тій чи тій місцевості різноманітних недуг

та причини смертей, про побутове життя. Вагомими й актуальними на сьогодні є дослідження, здійснені на території Українського Полісся: насамперед це праця В. Борисенко [3], у якій на підставі проведених експедиційних етнографічних досліджень після аварії на ЧАЕС визначено особливості культури повсякдення українців другої зони відчуження (села Поліського р-ну Київської обл.), а також статті, у яких досліджено окремі аспекти родинно-побутової традиції (Н. Гаврилюк [7], О. Кондратюк [12]).

Отже, за допомогою методів фіксації усної історії та аналізу наукових джерел і літератури спробуємо окреслити важливі аспекти, що стосуються процесу трансформації традиційної звичаєво-правової культури, з'ясувати питання взаємин між законом і звичаєм.

Народна культура досить консервативна, особливо там, де закон запроваджували повільно, зокрема у сфері сімейно-шлюбних традицій. Як засвідчують науковці, соціальна організація поліського села на початку ХХ ст. мала патріархальний тип [15]. Саме тому права жінок були обмежені, порівняно з чоловіками. Зі встановленням офіційного радянського законодавства почалися кардинальні зрушення в регламентуванні певних норм внутрішньо- і зовнішньосімейних стосунків. Безперечно, розвиток української сім'ї мав певні особливості, що пояснюють економічними умовам окремого періоду. Констатуємо, що тривалий час господарем садиби був чоловік, і водночас розпорядником, лише на купчу землі жінка мала самостійні права. Проте в народі відомий факт, що окремі члени родини мали і власне майно. Це питання часто викликало в них суперечки, особливо з приводу того, що треба вважати особистим майном. Передусім це стосувалося неодруженої молоді. Для традиційного українського суспільства притаманною є статево-вікова стратифікація, яка зберігалася впродовж ХХ ст. З огляду на це потрібно акцентувати на таких поняттях, як «чоловіче» («господарче») або «бабське» (жіноче) майно [7; 21, с. 351]. Зауважимо, що такі явища, як «дідизна», «батьківщизна» і «материзна» в народній правовій культурі українців, на думку багатьох дослідників, мають історичне походження. Поліщуки спадщину доньки, що містила

здебільшого предмети домашнього побуту (білизну, ковдри, подушки), називали «приданам» або «посагом». Традиційно придане зберігали в скрині, яку на досліджуваній території переважно називають «кухром» [23, спр. Ю. Крикун-2]. Батьківський спадок називався «дідиною» (успадковане від діда): «Я знаю, ще, як кажуть, до моєї ери, було таке, що земля у спадщину переходила, від дєдив» [23, спр. Ю. Крикун-5]. Тобто це земельний наділ, що його за традицією батько виділяв синові при одруженні (кожному синові давали однакову частину). Еволюція земельних відносин відбувалася зі встановленням радянського законодавства. Дрібні двори, що замінили старі – індивідуальні (хуторна система), об'єднували в колективні господарства, відбувся перерозподіл земельного фонду, урівняння в умовах праці і, таким чином, поступово зникла давня традиція успадковування по чоловічій і жіночій лініях. Респонденти за переказами своїх батьків стверджують, що в першій половині ХХ ст. існувала спільна сімейна власність або, за влучним висловом вченого Є. Єзерського, «власність цілого двору» [10, с. 240], тобто власність спільного користування. Радянське законодавство таку спільність майна не визнає, кожен має власні права й окреме майно як рівноправні й самостійні особи. Щоб не було повновладного панування чоловіка над жінкою, закон дозволяв чоловікові поділяти майно з жінкою на їхній розсуд та укласти угоди, але забороняв таку угоду між ними, за якої одна зі сторін привласнює права над майном іншого. Якщо ж таку угоду уклали, закон міг визнати її недійсною [10].

Крім того, слід зазначити, що важливим аспектом майнових відносин були й деякі критерії вибору подружньої пари. Насамперед переважна кількість інформантів засвідчують, що соціальна нерівність не впливала на шлюбні стосунки, адже радянська влада урівняла майнове становище селян. Проте, за свідченнями батьків інформантів, у першій половині ХХ ст. повсюдним було явище, коли волевиявлення батьків мало визначальну роль щодо вибору пари, особливо, якщо дівчина з багатой сім'ї: «Батьки раніше сватали. Багату вибирали. Чи вона гарна, чи негарна, от її бери, бо у тебе буде поле і у тебе буде все» [23, спр. Ю. Крикун-2].

За радянських часів на Поліссі про шлюб домовлялися вже самі молоді, а батьки, зважаючи на вибір шлюбної пари дітей, обговорювали нюанси майнових аспектів та визначали дату весілля. Отже, констатуємо помітну лібералізацію ставлення до мотивів одруження та послаблення батьківського тиску.

Загалом традиційне поліське село завжди мало досить чітку соціальну структуру – єдину сільську громаду, а всі жителі місцевості формально були її членами. Формування громади означає наявність функціонування певних соціальних норм, етики, звичаєвого права. Як зазначають респонденти, сільську громаду на досліджуваній території очолював староста, а в 1920–1930-х роках – солтус: «Раньше, коли не було суда, то були старшие, староста всего села був» [23, спр. Ю. Крикун-16]; «Тоді той “солтус” був розпорядником у селі» [23, спр. Ю. Крикун-5]. Члени громади мали однакові права й обов'язки, спільно вирішували всі проблеми села. Зазвичай староста скликав «сходи», тобто проводив збори громади, на яких урегульовували різноманітні побутові питання (наприклад, будівництво школи; використання громадських пасовищ, лісів; вирішення певних непорозумінь між односельцями тощо). Усі члени громадської ради були людьми авторитетними, їх визначали на зборах. Часто старосту обирали із заможних селян. Крім того, були «шущмани», так як у нас міліція. От вони так само арештовували, були суди такі самі» [23, спр. Ю. Крикун-2]. У такому громадському осередку існували власні звичаї та взаємини.

Виокремимо основні традиційні архаїчні елементи, притаманні поліській сільській громаді, що збереглися за радянських часів у дещо трансформованому вигляді. Зокрема, спостерігаємо стійке побутування звичаїв взаємодопомоги: «помогали один одному» [24, спр. Ю. Крикун-2]; «добрий сусід, краще, ніж родич» [23, спр. Ю. Крикун-2]. Проте, за свідченнями респондентів, з укорінення радянських форм господарювання (50–60-ті рр. ХХ ст.) поступово занепадають загальнопобутові традиційні звичаї взаємодопомоги – супруга, толока, молотьба, обжинки тощо. Однак окремі елементи звичаєвості зафіксовано й на початку ХХІ ст., наприклад, у будівель-

ній обрядовості зберігся давній звичай – після зведення крокв «ставити квітку на хаті» [24, спр. Ю. Крикун-4], що означало закінчення будівництва основної частини хати, а також традиція виставляти могорич. Цей елемент звичаєвості з певними трансформаціями побутує й сьогодні, зокрема, існує традиція ставити могорич після допомоги по господарству (будівництво хати, збирання льону, заготівля дрів, сінокіс). Могорич виставляли також з нагоди народження дітей чи онуків та інших значущих сімейних подій, у разі домовленостей про допомогу: «От шось мені помогла чи позичила. Я должен брать чи чекушку, чи пляшку. От ми п'єм за те могорич, шо ми договорилися шось там мені зробіть. Або шось мені в його достать, бо в його є, а мені треба. Він не каже, шо продаю, а за могорич» [23, спр. Ю. Крикун-5]. Крім того, інформанти пам'ятають давній звичай укладати мирову – це розпівання могорича на знак примирення після сварки чи бійки чоловіків. Пляшку мирової несе той, хто прагне примирення: «Як побілися, да вже йде діло до суда, то вже тоді п'ють, мірацца, то тоді вже мірова, то шоб у суд не пошли, не подали, то вже тоді мирову розпілі» [23, спр. Ю. Крикун-9]. Закріплюють примирення, тиснучи руки один одному. Традиція виставляти могорич залишається досить поширеною й нині.

Повсюдно побутувало наймання хлопців-підлітків на сезонну роботу – випас худоби («від Паски до Михайла»). У довоєнний період існувала традиція випасання худоби одноосібно. Лише в 1950–1960-х роках випасати худобу почали за чергою. Кількість днів випасання залежала від кількості корів, наприклад, одна корова – один день, дві корови – два дні і т. д. Якщо господарі не мають змоги випасати за своєю чергою, вони наймають пастуха: «Раніше кожен сам свою пас. А тепер вже не так робимо. Вже збирається шістьдесят коров, один пастух наймається, да й пасе» [24, спр. Ю. Крикун-4]. Плата за випас худоби на сьогодні майже в усіх населених пунктах складає 100 гривень за день, у с. Кривотин – 50 гривень [25, спр. А. Ніколаєвої-3]. Така форма оплати виникла нещодавно, п'ять – десять років тому, раніше не існувало грошової оплати за випас худоби, лише бартер, тобто плата продуктами харчування, горо-

дництва і садівництва. До війни побутувала також традиція випасу свиней, але з часом вона зникла. Цікавою є інформація про те, що у с. Степанівка місце випасу худоби називалося «толока» [25, спр. А. Ніколаєвої-6].

На відміну від офіційного законодавства, яке визнавало урівняння всіх в соціальних умовах, основним чинником визначення власності та заможності звичаєве право визнавало «...шо треба трудитися на землі» [23, спр. Ю. Крикун-6]; «Багатий мав по 10 гектар, по 15 гектар, по 8 гектар. А бідний мав гектар – до двох гектарів» [23, спр. Ю. Крикун-2]. Отже, очевидно, що земельна власність була критерієм визначення майнової нерівності та матеріального статку.

Зазначимо, що господарсько-економічні відносини в дорадянському суспільстві ґрунтувалися на найманій та кріпацькій праці, які набували поширення в місцевостях з панським (фільварковим) типом господарства: «Моя свекруха робила у поляків на кухні. Але вони не обіжали – поляки. Грошима платили. Були злоти польські. Осьо я знаю – робить три неділі чи місяць, то три злоти, п'ять злотих» [23, спр. Ю. Крикун-6]. Платили за роботу грішми або продуктами («натурою»): «Пуд жита у день давали. Ну ще кормив. Цілий день ціпом промахає – молотить, от йому пуд жита за день» [23, спр. Ю. Крикун-2]. У 1950-х роках, у зв'язку зі встановленням колгоспної системи, поступово почав занепадати інститут найманої праці, а дрібні двори об'єднувалися в колективні господарства. Загалом нові господарсько-економічні відносини сприяють віддаленню від визначальних принципів звичаєвості, пріоритету набуває не власне господарство та праця як підвалини родинного матеріального статку, а робота в колективному господарстві.

За радянських часів виникли нові види примусових громадських робіт, наприклад, «шарварок» (будівництво доріг). Колективна власність радянської доби, на думку дослідника звичаєвого права О. Малиновського, генетично пов'язана з традицією російської общини [15, с. 112]. Тобто за її принципами все господарювання зорієнтоване не на індивідуальну родинну традицію господарювання, а на колективну роботу – громадські відробітки, стягнення штрафів, формується систе-

ма податків на землю, худобу, податок на бездітність («холостяцький») тощо.

Учений С. Борисенко характеризує перехідний період (20–30-ті рр. ХХ ст.) – від традиційних форм господарювання до впровадження радянського законодавства – коли попереднє право заперечують, а нове ще не запровадили, відроджуються архаїчні звичаєво-правові норми. Зокрема, він акцентує на умовах тогочасного життя, коли люди самі встановлювали певні види покарання злочинців. Учений М. Сікорський зазначає: «Отож, і народ, довідавшись, що немає закону, повинен був утворити якісь норми поведінки та ними користуватися; отже, через те, де бракувало офіційних судів, зароджувалося право своє, може одмінне від права сусіднього повіту, волості, села, але право своє, право народне. Хай на утворення цього права впливали скасовані закони, але все-ж-таки право це було звичаєве» [21, с. 19]. Таким чином, хоч офіційно новою владою були прийняті закони й норми, але звичаєво-правові відносини продовжували діяти відповідно до давніх, вироблених за народним принципам.

Нащадки за переказами своїх батьків підтверджують, що були випадки здійснення самосудів громадою (20–30-ті рр. ХХ ст.): «Тоді були такі самосуди, що підпалювали хати. Помста така за шось» [23, спр. Ю. Крикун-5]; «Привселюдне висміювання злочинця з чим попався» [23, спр. Ю. Крикун-4]. У своїй основі карне звичаєве право мало моральні принципи, відповідно до яких формувалися покарання злочинців або шкідників. Наприклад, під час учинення самосудів односельці виходили на вулицю і «вкрикували всякіє слова, наприклад “злодюга”, а саме явище називалося “видовище”» [23, спр. Ю. Крикун-5]. Так само судили й відьом за заподіяну ними шкоду: «Коли відьма украде молоко у корови, при людях її намагалися опозорити» [23, спр. Ю. Крикун-5], або, наприклад, на сільських «сходах» громади їй «мораль читали», щоб вона попросила вибачення. Традиційно крадіжку бджіл і пасіки вважали гріхом та злочином, за який також карали публічно, але на сьогодні не виявлено інформаторів, які б пам'ятали види покарання за це [24, спр. Ю. Крикун-2]. Такі звичаєві норми почали формуватися ще на ранній стадії розвитку суспільства

і з часом набули статусу народного звичаєвого закону. Значна їх частина була залучена до церковного законодавства, а решта залишалася під юрисдикцією громади впродовж тривалого часу. У результаті ми спостерігаємо, що звичай як особливий регулятор суспільних відносин у традиційній сільській громаді діяв не відособлено, а разом з офіційним правом, мораллю, релігією. Отже, звичаї покарання та осуду виробилися й утвердилися в усіх сферах життя громади протягом століть, стали народним критерієм розуміння добра і зла, справедливості й несправедливості, моральності й аморальності та були основою народного судочинства.

Своєрідним карним звичаєвим інститутом, який вирішував питання судочинства за порушення моральних принципів, були парубоцькі та дівоцькі громади. Переважно непорозуміння виникали з приводу залицяння до дівчат. Суперечки намагалися вирішити в межах громади, виносячи відповідні вироки: виставлення могоричу або накладення грошового штрафу тощо. Водночас В. Камінський згадує випадки збезчещення дівчини хлопцем, у такому разі справу передавали на розгляд сільських сходів, які примушували парубка одружитися з дівчиною. З цього приводу автор зазначає: «За одно з важливих завдань парубоцької громади, яке треба було виконувати за звичаєм у зв'язку з розвагами, – це був догляд за моральністю дівчат свого села» [11]. Зі свідчень інформантів з'ясовано, що своєрідною мірою покарання для невірних або «гострих на язик» дівчат до 60-х років ХХ ст. було зав'язування спідниці над головою. Крім того, надто гонорових дівчат хлопці карали в такий спосіб: «А то як дівчина є, да себе крепко ставить, а то що її винили, прийдуть поліниця дров рознесуть» [24, спр. Ю. Крикун-4]. Під час гуляння молоді в клубі своєрідним покаранням для тих, хто порушував усталені правила поведінки, було вигнання з клубу або відмова танцювати з цією особою [23, спр. Ю. Крикун-5].

Отже, на основі польового матеріалу та наукових джерел можна простежити еволюцію народного судочинства, яке ще в першій половині ХХ ст. мало архаїчні елементи та зазнало вагомих змін із часу впровадження радянського законодавства. Крім того, звичаєво-правові норми

завжди взаємодіяли з радянською законодавчою системою, а іноді й усупереч їй, зберігаючи давню традицію.

Плідна дослідницька робота науковців у 1920–1930-х роках та перекази респондентів, які проживають на території Середнього Полісся, постраждалої внаслідок Чорнобильської катастрофи, дають можливість простежити трансформації звичаєво-правової культури за часів утвердження радянського законодавства, окреслити динаміку її зміни в перехідний період традиційного суспільства першої половини ХХ ст. до сьогодення. З'ясовано, що основна трансформація звичаїв громадського побуту тривала під час встановлення радянської системи, яка повністю змінила традиційний уклад життя, призвела до поступового нашарування радянських державних правових норм і остаточної заміни деяких звичаєво-правових норм. Так, на сьогодні можна простежити еволюцію карного звичаєвого права завдяки зафіксованій інформації про побутування самосудів у першій половині ХХ ст. та поступове впровадження офіційного судочинства, яке витіснило давні громадські звичаї покарання. Цікавими є питання вивчення сімейно-шлюбних відносин та елементів громадського побуту (звичаї взаємодопомоги, традиції успадковування, морального осуду, примирення, народної будівельної обрядовості тощо), які в дещо трансформованому вигляді збереглися донині.

Джерела та література

1. Академічна юридична думка / уклад. І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук ; за ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : Ін-Юре, 1998. – 503 с.
2. Бондарук Т. І. Західноруське право: дослідження і дослідники / Т. І. Бондарук. – Київ, 2000. – 160 с.
3. Борисенко В. Така житка...: Культура повсякдення українців Чорнобильського Полісся (за матеріалами етнографічної експедиції 1994 р.). – Київ : Стило, 2011. – 224 с.
4. Борисенко С. Самосуди над карними злочинцями в 1917 році / С. Борисенко // Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України. – Київ, 1928. – Вип. 2. – С. 213–234.
5. Бюлетень Етнографічної Комісії В.У.А.Н. – Київ, 1930. – № 12, 13.
6. Віхи історії. Збірка документів з історії розвитку органів реєстрації актів цивільного стану Рівненської області / упоряд. Л. А. Леонова ; Державний архів Рівненської області, Рівненське обласне управління юстиції. – Рівне, 2004. – 82 с.
7. Гаврилюк Н. Про локальну спільність і диференціацію обрядово-світоглядних традицій Чорнобильського Полісся // Полісся України : матеріали історико-етнографічного дослідження. – Львів : ІН НАН України, 1997. – Вип. 1 : Київське Полісся. 1994. – С. 339–345.
8. Гримич М. Комісія для вивчення звичаєвого права України / Марина Гримич // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 2003. – № 13. – С. 13–17.
9. Грушевський М. С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – Київ, 1994. – Т. 5. – С. 356–380.
10. Єзерський Є. Вплив звичаю на судову практику (Студії над приймацтвом) / Є. Єзерський // Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України. – Київ, 1928. – Вип. 3. – С. 231–270.
11. Камінський В. Розподіл двору та його майна у Дубенському повіті / В. Камінський // Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України. – Київ, 1925. – Вип. 1. – С. 150–168.
12. Кондратюк О. Традиційні терміни та способи номінування спорідненості на Середньому Поліссі // Збірник наукових праць Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф. – Київ, 2012. – Вип. 1. – С. 194–200.
13. Кравченко В. Зібрання творів і матеріалів з архівної спадщини / Василь Кравченко ; упоряд. О. Рубан. – Київ : ІМФЕ, 2009. – Т. 2. – 640 с.
14. Лащенко Р. Лекції по історії українського права / Р. Лащенко. – Київ: Україна, 1998. – 254 с.
15. Малиновський О. Революційне звичаєве право / О. Малиновський // Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України. – Київ, 1928. – Вип. 2. – С. 112–114.
16. Матюшенко С. П. Шлюб і розлука в Радянській Україні / С. П. Матюшенко. – Київ, 1924. – 32 с.
17. Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України / за ред. А. Е. Кристера // Збірник соціально-економічного відділу УАН. – Київ, 1925. – № 4. – Вип. 1. – 482 с.
18. Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України / за ред. А. Е. Кристера // Збірник соціально-економічного відділу УАН. – Київ, 1928. – № 8. – Вип. 2. – 440 с.
19. Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України / за ред. О. О. Малиновського // Збірник соціально-економічного відділу УАН. – Київ, 1928. – № 17. – Вип. 3. – 312 с.

20. Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права / за ред. М. П. Василенка // Збірник соціально-економічного відділу УАН. – Київ, 1927–1930. – Вип. 1–8.

21. Сікорський М. До питання про програму для збирання матеріалів з народного карного права / М. Сікорський // Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України. – Київ, 1928. – Вип. 2. – С. 13–24.

22. Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України, ф. X, спр. 1249. Походження злочину і кримінальне звичаєве право, 12 арк.

23. Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних

катастроф, ф. Березне-2013: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Березнівського району Рівненської області (липень – серпень 2013 р.).

24. Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, ф. Рокитне-2014: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Рокитнівського району Рівненської області (вересень 2014 р.).

25. Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, ф. Ємільчине-2011: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Ємільчинського району Житомирської області (липень – серпень 2011 р.).

SUMMARY

The XXIst-century historical actualities are considerably conducive to conceiving and perceiving the processes, which occurred almost a hundred years ago. In this context, a particular scientific interest is called forth by the questions reflecting the raising of cultural level, national consciousness, and, above all, the themes, which reveal the human factors underlying every custom or tradition. For a good while, it was the rules of customary law by means of which there was adjusted the living within rural communities, being organized in conformity with people's needs and interests and retained hereditary mental and ethical values and communicational forms. Customary law functioned in rural communities along with governmental legislative acts, while struggling primarily for rights of miserable peasant strata. In course of ethnographic expeditions (2011 to 2014), it was succeeded to record numerous old-established customs in the sphere of common-law culture. Usually, at the present time not recorded are either wide existence of mob laws or proscription out of a village through transgression; however, there remains to be interesting the learning of reciprocal help usages and prenuptial relations among youth. Local residents, according narrations of their forebears, still keep in mind the ancient terms (over the early to mid-XXth century) in a rural community. Yet, in the Soviet times, on the territory under consideration, under the influence of the Soviet governmental precepts of law has happened the process of disappearance or replacement of most norms of customary-law culture.

The article, being based of the field materials collected in Middle Polissia, having suffered in the issue of the Chornobyl disaster, as well as grounded on examining scientific archival sources and reference books, attempts to analyse the transformation of customary-law culture as affected by the Soviet system that has completely changed the conventional way of life and led to piecemeal stratification of the Soviet state principles of law and definitive substitution of certain customary and jural relations, which were long since guided by in rural communities.

Of course, with the proclamation of Ukrainian independence certain changes continue to occur in the sphere of customary law. But archaic common laws inherent in the historical and ethnographical region of Rivno Polissia have preserved and somewhat transformed while being prevalent here and there hitherto; this lasts despite significant changes influenced by the usage of current legislation introduced throughout the XXth century.

Keywords: customary law, public mode of life, transformations, Soviet legislation, customs, Middle Polissia.